

Bir Arşiv Vesikası Işığında Hüdâyî Âsitânesi'ne Şeyh Tayini

DR. NECDET YILMAZ

Araştırmacı - Yazar

Üsküdar'ın müslüman kimliğinin oluşmasında bir takım unsurlar vardır. Bunların başında “Fetih Hadisi”nin motivasyonu ile İstanbul’u İslâm’ın ve insanlığın hizmetine hediye etmek maksadıyla denizden ve karadan bu kutlu şehre gelen sahabiler bulunmaktadır. Üsküdar İstanbul’da Hac yolculuğunun başlangıç yeri olarak kabul edilmiş, Avrupa’dan gelenler burada toplanmışlardır. Üsküdar bu yönüyle Kâbe Toprağı sayılmıştır. İnsanları terbiye etmeleri dolayısıyla yaygın eğitim müesseseleri olan tekke ve dergâhların bu kimliğin oluşmasında ayrı bir yeri vardır. Onlar içerisinde de Aziz Mahmud Hüdâyî Âsitânesi’nin ağırlığı bir başkadır.

Anadolu topraklarında neşv ü nemâ bulmuş dört tasavvuf mektebinden birisi olan Celvetiyye’nin beşiği Üsküdar’dır. Osmanlı irfanını anlamak için Üsküdar’ı ve buradaki büyük kültür ocağı olan Hüdâyî Âsitânesi’ni tanımak gerekir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ali Emîrî Tasnifi’nde bulunan bir vesika bu dergâhın XVIII. yüzyıldaki yönetimi ile ilgili çarpıcı ipuçları vermektedir. Hüdâyî Âsitânesi’nde şeyh olan Bilecikli Osman Efendi, yetiştirip hilâfet verdiği Yâkub Afvî Efendi lehine tekkenin şeyhliğinden ferâgat ettiğini bir arzuhal ile bildirmekte, durum yetkili merciler tarafından incelenip rapor edildikten sonra da teklifin uygunluğu sadrazam tarafından onaylanmakta ve bir berat verilmektedir.

Bu tebliğde belge bir bütün olarak sunulduktan sonra, adı geçen postnişinler hakkında biyografik bilgiler verilecek, ardından da belgenin geçtiği aşamalar diplomatik olarak belirtilmeye çalışılacaktır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ali Emîrî, III. Ahmed, nr. 2836.

Sahh

İşâretleri mücebince tevcîh olunmak
buyuruldu.

Fî 3 N¹ sene 1140 [13 Nisan 1728]

Der-i devlet-i mekîne arz-ı dâ'î-i kemîne oldur ki
Berât-ı âlîşân ile mutasarrıf olduğum Üsküdarî Hüdâyî eş-Şeyh Mahmud Efendi
âstâne ve zâviyesini işbu bâ'is-i arz-ı ubûdiyyet olan kendi terbiyem ile müreb-
bâ ve halîfem eş-Şeyh Ya'kûb Efendi ibn-i eş-Şeyh Mustafâ dâ'îleri cümlelerin
muhtârı ve her vechile makâm-ı mezbûra mahall ü müstahak-ı âtıfet bendeleri
olmağla bâ-işâret-i aliyye-i veliyyü'n-ni'am ferâğ u kasr-ı yedimden tevcîh ve ye-
dine berât-ı âlîşân ihsân buyurmak üzere pâye-i serîr-i a'lâya arz u i'lâm olun-
du, el-emr li-men lehü'l-emrindir.

Mine'l-abdi'd-dâ'î li'd-Devleti'l-Aliyyeti

Şeyh Seyyid Osmân Seccâde-nişîn Hüdâyî el-Üsküdârî

Tevcîh buyurulmak mercûdur

Ed-dâ'î Abdullâh

Ufiye anhu

An-vakf-ı

merhûm ve mağfûrun leh Üsküdarî Hüdâyî eş-Şeyh Mahmud Efendi

eş-Şeyh es-Seyyid Osmân ibn-i Seyyid Mustafâ Efendi

seccâde-nişîn Hüdâyî Hazret-i eş-Şeyh Mahmud Efendi der-Üsküdar

bâ yevm

7

Halîfe-i eş-Şeyh Selâmî Alî Efendi

Dede Çelebi

Berât

Dâde sitâde an ref'-i eş-Şeyh Mehmed Efendi ? be-müceb-i ruûs-ı hümâyûn ve
bâ-arz-ı Lütfullâh Efendi müfettiş-i evkâf ve Mehmed Selîm Efendi k_dî-i Üskü-
dar ve bâ-işâret-i mevlânâ el-mütevellî ? İshak İsmâ'îl Efendi hazret-i Şeyhü'l-is-
lâm.²

fî 25 M³ sene 1130 [29 Aralık 1717]

Merhûm-ı müşârun ileyhin zâviyesinde vazîfe-i mu'ayyen ile seccâde-nişîn olan
eş-Şeyh Mehmed Efendi fevt olup meşihat-ı mezbûre mahlûl olmağla tekye-i
mezbûrenin fukarâ ve hüddâmından ve Üsküdar'ın ulemâ ve sulehâsından
cem'-i gafîr tekye-i mezbûreye ber-müceb-i şart-ı vâkıf tarîk-i Celvetiyye'den
merhûm eş-Şeyh Selâmî Alî Efendi'nin halîfesi ve hâlâ tekyesinde seccâde-ni-
şîn-i irşâd olan mezkûr eş-Şeyh es-Seyyid Osmân Efendi ibn-i es-Seyyid Musta-
fâ Efendi'ye târîh-i mezbûrda tevcîh ve hâlâ üzerinde mukayyedir. Fermân
sa'âdetlü Sultânım hazretlerininindir.

Fî 3 N⁴ sene 1140 [13 Nisan 1728]

Bilecikli Seyyid Osman Efendi

Aslen Bilecikli olan Osman Efendi,⁵ Seyyid Mustafa Efendi adlı bir zâtın oğludur. Azîz Mahmud Hüdâyî'nin önde gelen halifelerinden Selâmi Ali Efendi'nin terbiyesinde yetişip ondan hilafet aldıktan sonra Üsküdar'daki çeşitli tekkelerde postnişinlik yapmıştır. Atpazarı yakınlarında bir cami inşa ettirmiştir. 25 Muharrem 1130 [29 Aralık 1717] yılında Hüdâyî Âsitânesi şeyhi Mehmed Sabûrî Efendi'nin vefatı ile boşalan postnişinliğe tayin edilmiştir. On yıl kadar bu hizmeti îfâ ettikten sonra halifesi ve dâmâdı Yâkub Afvî Efendi'nin yerine geçmesi için arzuhal vermiş, bu tayin gerçekleşikten bir hafta sonra vefat etmiştir. “Şeyh-i Dergâh” terkibi ile vefatına tarih düşürülmüştür. Âsitâne'nin kendisinden önceki şeyhi Mehmed Sabûrî Efendi'nin yanına defnedilmiştir.⁶

Yâkub Afvî Efendi

Celvetî meşâyihinden “Odabaşı Şeyhi” diye tanınan Fenâî Mustafa Efendi'nin (v. 1115/1703-1704) oğludur. Selâmi Ali Efendi'nin halifelerinden olan bu zât kimi kayıtlarda Amasyalı, kimilerinde ise Şumnulu olarak geçmektedir. 1089/1678 tarihinde İstanbul'un Topkapı semtinde doğmuştur. İlk tahsilini tamamladıktan sonra Bilecikli Osman Efendi'ye intisap etmiştir. Sülûkünü tamamlayarak halifesi ve aynı zamanda dâmâdı olmuştur. Üsküdar'da bulunan Yeni Valide Sultan ve Şehzâde câmileri vaizliklerinde bulunduktan sonra 3 Ramazan 1140 [13 Nisan 1728] tarihinde şeyhi ve kayınpederi Osman Efendi'nin, lehine feragat etmesiyle Hüdâyî Âsitânesi'ne postnişin olmuştur. Bu vazifesini vefat ettiği 1149/1736 tarihine kadar sürdürmüştür. Vefatına “Ta'yîn-i râhat” ve “Şeyh-i râhil” terkipleri ile tarih düşürülmüştür. Vasiyeti icabı İnadiye'de Karaca Ahmed'e giden caddenin sağ tarafına vâlidesinin yanına defnedilmiştir.¹⁰⁵

Aynı zamanda şâir olan Yâkub Afvî Efendi, tasavvuf başta olmak üzere tefsir, hadis ve fıkha dair çeşitli eserler kaleme almıştır. Tespit edebildiğimiz eserleri şunlardır:⁸

1. Dîvânçe
2. Bir Na't
3. İlhâkât ale't-tecelliyât
4. Hediyyetü'l-vü'âz
5. Hediyyetü's-sâlikîn
6. Hülâsatü'l-beyân fî mezhebi'n-Nu'mân
7. Kenzü'l-vâizîn
8. el-Lem'atü'n-Nûrâniyye fî şerh-i ilâhiyyâti'l-Hüdâyî
9. Mefâtih
10. Netîcetü't-tefâsîr fî Sûret-i Yûsuf
11. el-Vesîletü'l-uzmâ li Hazreti'n-Nebiyi'l-müctebâ
12. Tarîkatnâme fî âdâbi't-tecelliyât
13. Hediyyetü'l-ihvân

Belgenin Dili

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ali Emîrî, III. Ahmed, 2836 numarada kayıtlı olan transkripsiyonu arz edilen bu belgeye göre, Hüdâyî Âsitânesi'nde 25 Muharrem 1130 [29 Aralık 1717] yılında postnişîn olarak göreve başlamış olan Bilecikli Osman Efendi, 3 Ramazan 1140 [13 Nisan 1728] tarihi itibarıyla bu görevinden halifesi Yâkub Afvî Efendi adına feragat ettiğini bildiren bir arzuhal sunmaktadır. Bu arzuhal ile birlikte belgenin geçirdiği safhalar şu şekildedir:

1. Adı geçen şeyhin arzuhali verilmiştir.
2. Mezkûr şeyhin durumunu gösterir önceki kayıtlar muhtemelen ruûs kalemin-den derkenâr olarak çıkarılmıştır.
3. Bu kayıtlar bir telhis ile özetlenmiştir.
4. Kayıtları gören dönemin şeyhülislâmı Yenişehirli Abdullah Efendi⁹ müsbet kanaatini bildirerek veziriazama arz etmiştir.
5. Dönemin veziriazamı Nevşehirli Dâmad İbrahim Paşa'nın muvafakatini içeren derkenar olan buyrulduyu, verilen emrin doğru, hilesiz ve sahih olduğunu belirten "sahh" kaydı da koyduktan sonra şeyhülislâma iade etmiştir.

Yukarıda saydığımız aşamalardan geçen mezkur belgeden öğrendiğimize göre;

1. Hüdâyî Âsitânesi şeyhi, Dede Çelebi diye de bilinen Mehmed Sabûrî Efendi'nin vefatı ile boşalan postnişînlik tayini 25 Muharrem 1130 [29 Aralık 1717] yılında, Üsküdar'ın ulemâ ve sulehâsının isteği ve evkaf müfettişi Lütfullah Efendi, Üsküdar kadısı Mehmed Selim Efendi ve aynı zamanda dönemin şeyhülislâmı da olan vakfın mütevellîsi Ebû İbhak İsmâil Efendi'nin arzı üzerine gerçekleştirilmiştir.
2. Bilecikli Osman Efendi'ye bu hizmetinin karşılığı ve muhtemelen vakfiyenin bir şartı olarak günlük 7 akçe ücret verilmesi öngörülmektedir.
3. Bilecikli Osman Efendi'nin postnişîn olarak atanması yöntemine mukabil kendisi, halifesi olan Yâkub Afvî Efendi lehine şeyhlikten feragat etmektedir.

Sonuç

Vakıf müessesesi Osmanlı devrinde faaliyet gösteren tarikat ve tekkelerin devlet nezdindeki meşruiyetlerini hukukî açıdan tescil eden unsurların başında gelir. Devlet vakıf müessesesi aracılığıyla tarikat faaliyetlerini kontrol etme ihtiyacı duymuştur. Bununla birlikte bu müessese siyasî otorite dışında sistemleşmek suretiyle âdeta bir çeşit sivil toplum nüvesi oluşturmuştur.

Osmanlı dönemi tasavvufî hayatının önemli unsurlarından olan çeşitli tarikat-lara bağlı tekkelerde postnişînlik yapan meşâyihin tayinleri merkezî idare tara-fından yapılmaktadır. Osmanlı arşiv belgeleri bu tekkelerin tarihleri ve postni-şînlerinin hayatları hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bu açıdan arşivler-den istifade edilmeden yapılan tasavvuf tarihi çalışmaları eksik kalacaktır.

İncelemeye konu edindiğimiz belge, Hüdâyî Âsitânesi'nin XVIII. yüzyıldaki yö-netim tarzına önemli katkılar sağlamaktadır.

DİPNOTLAR

¹ Ramazan

² Ebû İshak İsmâil Efendi (v. 1138/1726)'dir.

³ Muharrem

⁴ Ramazan

⁵ Şeyhî Mehmed Efendi, Anadolu vilâyetinin Canik sancağının Bafra kazasından olduğunu kaydeder. Bk. Şeyhî Mehmed Efendi, Vakâyiü'l-fudalâ, I-II (haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1989, II, 683.

⁶ Bk. Yâkub Afvî, Hediyyetü's-sâlikîn, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2715, vr. 19b; Şeyhî, a.g.e., II, 683-684; Hüseyin Ayvansarâyî, Hadîkatü'l-cevâmi', I-II, İstanbul 1281, II, 199; Hüseyin Vassâf, Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr fî Şerh-i Esmâr-ı Esrâr, I-V, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2305-2309, III, 22; Tabibzâde Mehmed Zâkir Şükrî Efendi, Die İstanbuler Derwisch-Konvente und ihre Scheiche (Mecmûa-i Tekâyâ) (haz. M. Serhan Tayşi-Klaus Kreiser), Freiburg 1980, s. 78; Mehmed Süreyyâ, Sicill-i Osmânî yahud tezkire-i meşâhîr-i Osmâniye, I-IV, İstanbul 1308, IV, 649; H. Kâmil Yılmaz, Aziz Mahmud Hüdâyî Hayatı Eserleri Tarîkatı, İstanbul 2004, s. 272-273, 293; a.mlf., "Üsküdar Celvetî Tekkeleri", Üsküdar Sempozyumu I (23-25 Mayıs 2003) Bildiriler, İstanbul 2004, s. 194; Ramazan Muslu, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf [18. Yüzyıl], İstanbul 2003, s. 476. Bilecikli Osman Efendi ile Celvetî meşâyihinden Bursalı İsmâil Hakkı arasındaki ilişkiler için bk. Ali Namlı, İsmâil Hakkı Bursevî Hayatı Eserleri Tarîkat Anlayışı, İstanbul 2001, 106, 230; Nuran Döner, "İsmail Hakkı Bursevî'nin Kitâb-ı Kebîr'i ve Bursevî'de Vâridât Kültürü", Tasavvuf, yıl: 6, sy. 15 (Temmuz-Aralık 2005), s. 329.

⁷ Bk. Yâkub Afvî, Hediyyetü's-sâlikîn, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2715, vr. 1b, 19b; Şeyhî, a.g.e., II, 683-684; Hüseyin Ayvansarâyî, Hadîkatü'l-cevâmi', I-II, İstanbul 1281, II, 200; a.mlf., Tercümetü'l-meşâyih, Süleymaniye Ktp., Es'ad Efendi, nr. 1375, vr. 41a, 37a; Hüseyin Vassâf, Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr fî Şerh-i Esmâr-ı Esrâr, I-V, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2305-2309, III, 23; Tabibzâde Mehmed Zâkir Şükrî Efendi, Die İstanbuler Derwisch-Konvente und ihre Scheiche (Mecmûa-i Tekâyâ) (haz. M. Serhan Tayşi-Klaus Kreiser), Freiburg 1980, s. 78; Mehmed Süreyyâ, Sicill-i Osmânî yahud tezkire-i meşâhîr-i Osmâniye, I-IV, İstanbul 1308, IV, 649; Bursalı Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri, I-III, İstanbul 1333-42, I, 201; Bağdatlı İsmâil Paşa, Hediyyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifin, I (nşr. Kilisli Muallim Rifat-İbnülemin Muahmed kemal); II (nşr. İbnülemin Mahmud Kemal-Avni Aktuç), İstanbul 1951-55, I, 547; Nail Tuman, Tuhfe-i Nâilî (haz. M. Tatçı-C. Kurnaz), Ankara 2001, s. 692; Carl Brockelmann, Geschichte der arabischen Litteratur Supplementband, I-III, Leiden 1937-42, II, 663; H. Kâmil Yılmaz, Aziz Mahmud Hüdâyî Hayatı Eserleri Tarîkatı, İstanbul 2004, s. 272-273, 293; Ramazan Muslu, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf [18. Yüzyıl], İstanbul 2003, s. 476-477; Namlı, a.g.e., s. 230.

⁸ Bk. Vassâf, a.g.e., 23; Mehmed Tâhir, a.g.e., I, 202; İsmâil Paşa, a.g.e., I, 547; Nail Tuman, a.g.e., s. 692; Brockelmann, a.g.e., II, 663; Muslu, a.g.e., s. 477-478.

⁹ Hakkında bilgi için bk. Ahmed Rifat Efendi, Devhatü'l-meşâyih maa zeyl, İstanbul 1978, s. 86-87; Mehmet İpşirli, "Abdullah Efendi, Yenişehirli", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, I, 100-101.